

CÜVEYNİ, Şemseddin

büyük bir bölümünü bu yolda harcaması ile de ün yapmıştır. Nitekim bu meziyetlerinden ötürü Sa'dî-i Şîrâzî ve Hümmâm-i Tebrîzî gibi şairler onu öven şiirler yazdıkları gibi Nasîrüddîn-i Tûsî, Fahrreddîn-i İrâkî ve Safiyüddin el-Urmevî de yazdıkları eserleri ona ithaf etmişlerdir.

Yüksek seviyede bir münşî olarak tanınan Cüveynî'nin *Münşe'ât*'inin bir bölümü İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (FY, nr. 552). Aynı zamanda şair olan Cüveynî'nin şiirlerinden Arapça bazı parçalar İbn Bîbî'nin *el-Evâmîrül-'alâ'iyye*'sinde yer almaktadır (s. 710-714). Gürcistan'daki fetihlerle ilgili olarak Farsça "Fetihnâme-i Elburz" da yine İbn Bîbî tarafından adı geçen eser içinde (s. 714-717) nakledilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Bîbî, *el-Evâmîrül-'alâ'iyye*, s. 710-717; Ebû Bekir İbnü'z-Zekî, *Ravzatü'l-küttâb ve hadîkatü'l-elbâb* (nşr. Ali Sevim), Ankara 1972, s. 217-229; Aksarâyi, *Müsâmeretü'l-aḥbâr*, s. 96, 140, 143, 144; Müstevfî, *Târîh-i Güzide* (Nevâî), s. 546, 595; Hândmîr, *Düstûrül-vüzerâ* (trc. Harbî Emîn Süleyman), Kahire 1980, s. 337-358; Browne, *LHP*, III, 20-24; B. Spuler, *İran Moğolları*, s. 75, 78-98, 308, 311, 322, 338-339, 348; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, İstanbul 1984, s. 551-552, 567-568, 573, 588; M. Fuad Köprülü, "Cüveynî", *İA*, III, 255-259; B. Spuler, "Djuwaynî", *El²* (Fr.), II, 622-623.

TAHSİN YAZICI

CÜVEYRİYE bint EBÜ SÜFYÂN

(جویریة بنت أبی سفیان)

Cüveyriye bint Ebî Süfyân b. Harb

Hz. Peygamber'in baldızı,
kadın sahâbi.

Ebû Süfyân'ın Hind bint Utbe'den doğan kızı olup doğum ve ölüm tarihleri bilinmemektedir. Aynı anneden olan diğer kardeşleri Muâviye, Utbe ve Ümmü'l-Hakem'dir. Hz. Peygamber'in hanımı Ümmü Habîbe'nin annesi ise Safiyye bint Ebû'l-Âs'tır. Cüveyriye'nin, annesi Hind ve diğer öz ve üvey kız kardeşleriyle beraber Mekke'nin fethinde (8/630) müslüman olduğu ve İslâm'a giren diğer Mekke'li kadınlarla beraber Hz. Peygamber'e biat ettiği anlaşılmaktadır. Cüveyriye önce Sâlib b. Ebû Hubeyş ile evlendi. Daha sonra Abdurrahman b. Hâris b. Ümeyye el-Asgar ile ikinci evliliğini yaptı. Her iki kocasından da çocuğu olmadığı rivayet edilmektedir. Aralarında annesi Hind'in de bulunduğu bazı kadınlarla beraber

Yermük Savaşı'na katıldığı ve büyük kahramanlıklar gösterdiği anlatılmaktadır. Taberî onun bu savaşta düşman üzerine düzenlenen bir hücumda yaralandığını kaydeder.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabaḳât*, VIII, 239; Halife b. Hayyât, *eṭ-Ṭabaḳât* (Zekkâr), II, 796; İbn Habîb, *el-Muḥabber*, s. 104; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Sâvî), s. 150; Belâzürî, *Ensâb*, I, 440; a.m.f., *Fütüh* (Rıdvân), s. 141; Taberî, *Târîḫ* (Ebû'l-Fazl), III, 401; İbn Hacer, *el-İşâbe*, Kahire 1939, IV, 258.

RIZA SAVAŞ

CÜVEYRİYE bint HÂRİS

(جویریة بنت الحارث)

Cüveyriye bint el-Hâris b. Ebî Dırâr
(ö. 56/676)

Hz. Peygamber'in hanımı.

607 yılı civarında doğdu. Huzâa kabilesinin Benî Mustalîk kolunun reisi Hâris b. Ebû Dırâr'ın kızıdır. Hicretin 5. yılında (626-27) Hz. Peygamber'le evlenmeden önce amcasının oğluyla evliydi. Cüveyriye'nin Hz. Peygamber'le evlenmesine sebep olan hadise şöyle gelişti: Mustalîkoğulları Hendek Gazvesi öncesinde müslümanlara karşı savaş hazırlıklarına başlamışlardı. Bunu haber alan Hz. Peygamber düzenlediği Benî Mustalîk Gazvesi'yle onları mağlûp etti. Bu savaşta yüzlerce esir ele geçirilerek Medine'ye götürüldü ve bunlar gazveye katılan askerlere dağıtıldı. Kocasını bu savaşta ölen ve henüz yirmi yaşında bulunan Cüveyriye de esirler arasında idi ve ashaptan Sâbit b. Kays b. Şemmâs'ın veya amcazadesinin hissesine düştü. Esaretten kurtulmak için ödeyeceği fidyeyi miktarını Sâbit b. Kays ile tesbit ettikten sonra Hz. Peygamber'in yanına gitti ve kendisini tanıtarak fidyesinin ödenmesi hususunda yardımcı olmasını istedi. Bunun üzerine fidyesini ödeyen Hz. Peygamber'in evlilik teklifini kabul ederek "müminlerin annesi" oldu. Bizzat Cüveyriye'ye dayanan bir başka rivayete göre ise babası esir düşen kızını kurtarmak için Medine'ye geldi ve fidyesini ödedikten sonra onu Hz. Peygamber'le evlendirdi. Cüveyriye'nin âzâtlı kölesinden gelen diğer bir rivayet de bunu teyit etmektedir.

Hz. Peygamber'in Cüveyriye ile evlendiğini duyan müslümanlar Resûl-i Ekrem'i memnun etmek için onun hısımları olarak kabul ettikleri Mustalîkoğulları'na mensup diğer esirleri de serbest

biraktılar. Bu evliliğin Mustalîkoğulları ile müslümanlar arasındaki düşmanlığı giderdiği ve Hz. Peygamber'in Cüveyriye ile evlenmesinin asıl hedefinin bu kabileyi İslâm'a yaklaştırmak olduğu anlaşılmaktadır. Mustalîkoğulları'nın bu evlilikten sonra İslâmiyet'i kabul etmeleri de bunu göstermektedir.

Cüveyriye'nin müslüman olmadan önceki adı "sâliha, hayırlı kadın" anlamında Berre idi. Böyle adlar almayı insanın kendi kendini temize çıkarması olarak değerlendiren ve bunu hoş karşılamayan Hz. Peygamber ona "küçük kız" anlamında Cüveyriye adını verdi. Hz. Âişe'nin belirttiğine göre Cüveyriye ibadete çok düşkündü.

Cüveyriye Hz. Peygamber'den yedi hadis rivayet etmiştir. Bunlardan biri *Şahîh-i Buhârî*'de, biri *Şahîh-i Müslim*'dedir. Kendisinden de İbn Abbas, Câbir b. Abdullah, İbn Ömer ve Mücâhid b. Cebr gibi sahâbi ve tâbiiler rivayette bulunmuşlardır.

Cüveyriye 56 yılı Rebülevvelinde (Şubat 676) Medine'de vefat etmiştir (Zübeyr b. Bekkâr, s. 46). Bazı kaynaklarda 50'de (670) vefat ettiği kaydedilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, "Şavm", 63, "İtk", 13, "Veşâyâ", 1; İbn İshak, *es-Sîre*, s. 245; Vâkıdî, *el-Megâzî*, I, 406-413; İbn Hişâm, *es-Sîre*, Beyrut, ts., III, 302, 307, 308; İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabaḳât*, II, 63-65, 316; VIII, 116-120; İbn Habîb, *el-Muḥabber*, s. 89-90; Zübeyr b. Bekkâr, *el-Müntehab* (nşr. Sükeyne eṣ-Şihâbî), Beyrut 1403/1983, s. 45-46; Belâzürî, *Ensâb*, I, 441-442; Taberî, *Târîḫ* (Ebû'l-Fazl), II, 604, 610; İbn Hazm, *Cemhere*, s. 239; İbn Asâkir, *Kitâbü'l-Erba'în*, Dimaşk 1986, s. 94; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, VII, 56-58; Zehebî, *A'İsmü'n-nübelâ*, II, 261-265; İbn Hacer, *el-İşâbe* (Bicâvî), VII, 565-567; Hamîdulâh, *İslâm Peygamberi*, I, 263, II, 738-739; Köksal, *İslâm Tarihi* (Medine), V, 54-58; Rıza Savaş, *Hz. Muhammed Devrinde Kadın* (doktora tezi, 1991), Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 185.

RIZA SAVAŞ

CÜYÜŞİ CAMİİ

Kahire'de Mukattam dağı üzerinde
bir Fâtımî camii-meşhedî.

Adı, Fâtımî Halifesi Müstansır-Billâh'ın Ermeni asıllı veziri Emîrül-cüyüş Bedr el-Cemâlî'nin unvanından gelmektedir. Girişin üstünde, binanın kimin adına yapılmış olduğu belirtilmemekle beraber meşhed* olduğunu gösteren 478 (1085) tarihli bir inşa kitâbesi yer almaktadır. Ancak bu meşhed Bedr el-Cemâlî'nin mezarı değildir; çünkü Makrîzî'nin be-

lirttiğine göre Cemâlî, Bâbünnasr'ın dışına gömülmüştür. Nitekim orada hâlâ bir Fâtımî türbesi mevcut olup *Description de l'Égypte*'teki bir haritada da (bk. D. Behrens-Abouseif, s. 66) "Şeyh Bedr Şapeli" (mescid-meshed) olarak gösterilmektedir. Bedr el-Cemâlî Kahire'yi tahkim eden bir kumandandı; şehrin surlarının ayakta kalan kısımları ve üç kapısı onun bu yöndeki başarısının delilidir.

Meshedin mimari özellikleri, daha sonra Fustat Mezarlığı'nda Hz. Peygamber ailesinden bazı kişiler adına yapılmış olan Fâtımî anıt yapılarına benzemektedir. Cüyüşî Camii, o dönemde inşa edilen diğer meshedler arasında ayakta kalabilen en iyi durumdaki eserdir; Osmanlı döneminde de tekke olarak kullanılmıştır. Cami bir avlu çevresine kurulmuş küçük bir yapıdır. İbadet mekânı ile aynı doğrultuda bulunan ve taçkapı karakteri taşımayan, minarenin altında sade görünümlü bir kapısı vardır. Minarenin iki tarafında ve yan kısımlarda odalar bulunmaktadır. Avlu cephesi, Fâtımî mimarisinde sıkça rastlanan üç kısımlı teriplemeye uygun olarak, iki çift sütun tarafından taşınan ve yanlardan iki küçük kemerle kuşatılan geniş bir omurga kemerle düzenlenmiştir. İbadet mekânı, basit köşe kemerlerine oturan bir kubbe ile örtülü mihrap önü bölümü dışında çapraz tonozlarla kapatılmıştır. Bu mekânın kuzeydoğusunda dışarı doğru çıkma yapan küçük bir kubbeli oda mevcuttur. Bu oda Creswell tarafından sonraki bir ilâve olarak kabul edilirken Ferid Şefîî odayı duvar örme tekniğine göre orijinal yapıya dahil etmektedir.

Mihrap, niş kemeri üstündeki dolgularda bulunan stuko oymalarla göz alıcı biçimde süslenmiştir. Yarım kubbede, ibadet mekânının diğer bölümlerinde de görülen XVIII. yüzyıl Osmanlı üslubunda bir tezyinat bulunmakta ve bir kitâbe bu süslemelerin 1144 (1731-32) yılında yapıldığını belirtmektedir. Kubbenin içi de stuko oymalarla süslenmiştir ve tepede "Muhammed" ve "Ali" ibarelerini ihtiva eden bir madalyon, eteklerde de bazı âyetlerin işlendiği bir yazı şeridi bulunmaktadır.

Minare, mihrap önündekini andıran bir kubbe ile örtülmüş iki katlı dört köşe bir kule şeklindedir ve bu haliyle IX. yüzyılda yapılmış olan Tunus'taki Kayre-yan Ulucamii'nin minaresine benzemektedir. Minarenin en önemli özelliği, dikdörtgen gövdenin üst kenarında bulunan ve Mısır'da, bina üstünde kalabilmiş örneklerin en eskisini teşkil eden istalaktitli kornişlerdir. Binanın diğer bir özelliği de çatısının üzerinde kubbeye bakan güneydoğu tarafında, birer oyma mihrabı olan, genişlikleri 1 metreden daha az, köşke benzer iki küçük kubbeli odanın bulunmasıdır. Bu odalarda birer mihrabın yer alması, inzivâya çekilmek amacıyla halvethâne olarak tasarlandıklarını hatıra getirmektedir. Bu yapılarla onlardan uzakta bulunan minare, binanın aslında muhafızlar için inşa edilip cami biçiminde gizlenmiş bir gözetleme kulesi olarak yorumlanmasına da sebep olmuştur. O. Grabar'ın kabul gören yorumuna göre bu yapı Bedr el-Cemâlî'nin askerî başarılarına ithaf edilmiştir (*Ars Orientalis*, VI, 27 vd.). Yüsun Râgib ise bu yorumu, caminin, Fâtımîler tarafından mezarlıklarda yapılmış pek çok özel dinî yapıdan biri olduğu görüşünü eklemektedir (*St. I*, LXV, 51 vd.).

BİBLİYOGRAFYA :

K. A. C. Creswell, *The Muslim Architecture of Egypt*, Oxford 1952-60, s. 155 vd.; Farid Şafîî, "The Mashhad al-Juyushi: Archeological Notes and Studies", *Studies in Islamic Art and Architecture in honor of Professor K. A. C. Creswell*, London 1965, s. 237 vd.; D. Behrens-Abouseif, *Islamic Architecture in Cairo, An Introduction*, Leiden 1989, s. 66-67; O. Grabar, "The Earliest Islamic Commemorative Structures", *Ars Orientalis*, VI, Washington 1966, s. 27 vd.; Yusuf Ragib, "Un Oratoire Fatimide au Sommet du Muqattam", *St. I*, LXV (1987), s. 51 vd.

DORIS BEHRENS-ABOUSEIF

CÜZ

(bk. CEVHER).

CÜZ

(.الجزء)

Kur'ân-ı Kerîm'in yirmi sayfadan oluşan otuz bölümünden her biri (bk. MUSHAF).

CÜZ

(.الجزء)

Bir kişinin rivayet ettiği hadisleri veya bir konuya dair rivayetleri toplayan telif türüne verilen ad.

Sözlükte "bir nesnenin bir parçası, bir bölüğü" anlamında olup çoğulu *eczâdir*. Birkaç ciltten meydana gelen bir kitâbe her cildine de bu anlamda cüz denmektedir. Hadis ilminde, bir sahâbînin veya daha sonraki nesilden birinin rivayet ettiği hadisleri ihtiva eden eserlere bu ad verilmiştir. Mâlik b. Enes'in âli* rivayetlerini bir araya getiren Hişâm b. Ammâr'ın (ö. 245/859) *Cüz' fihî 'avâlî ehadîsi Mâlik* adlı eseri (Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye, Mecmua, nr. 98/5) bu tür cüzlerdendir. "Bir kişinin tek bir kişi vasıtasıyla gelen rivayetleri" anlamında cüzden başka *nüsha* ve *sahîfe* terimlerinin de kullanıldığı, hatta Ya'lâ b. Ubâd el-Kilâbî'nin *Cüz' fî nüshati Ya'îlâ*'sında olduğu üzere (Sezgin, I, 98) cüz ve nüsha kelimelerinin yan yana geldiği de görülmektedir.

Belli bir konuya dair rivayetleri ihtiva eden eserlere de cüz adı verilmiştir. Bazı kaynaklarda bu tür çalışmalar için Âcurrî'nin (ö. 360/970), âhirette Allah Teâlâ'nın görüleceğine dair *Kitâbü'r-Rû'ye* adlı eseriyle (nşr. Muhammed Gıyâs el-Canbâz, Riyad 1405) Buhârî'nin *Ref'û'l-yedeyn fi's-şalât* (Kalkûta 1256) ve *Kitâbü'l-Ğırâ'eti hâlfel-imâm* (Delhi 1256) adlı eserleri örnek olarak verilmektedir. Eserlerin adında "kitâb" kelimesinin bulunması, onların cüz olma özelliğini ortadan kaldırmamaktadır. Nitekim İbn Ebü'd-Dünyâ'nın *Cüz' fihî kitâbü's-şabr ve's-şevâbi 'aleyh* adlı eserinde (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 3664) cüz ve kitâb kelimeleri bir arada zikredilmiştir. Cüzlerin belli konuları ihtiva etmesi şartı yoktur. Meselâ Süyûtî'nin *Cüz' fî tarîki hadîsi 'men hafıza 'alâ ümmeti erba'îne hadîsen*' adlı çalışmasında (Süleymaniye Ktp., Reşid Efendi, nr. 988) bir hadisin tarihleri araştırdığı gibi Ebü Abdullah İbn Mende'nin *Cüz' fî men 'âşe*

Cüyüşî Camii - Kahire / Mısır

